

Torben Arboe Andersen:

Låning – et frisisk låneord i jysk

Da jeg sidste år arbejdede med artiklen til Ord & Sag om tærse-betegnelser mv. i de jyske dialekter, stødte jeg på en oplysning fra Rømø om, at man dér ikke brugte almindelige jyske eller danske ord som *taghalm* (= tækkehalm), *rugtag*, *langhalm* som betegnelse for plejltærsket rughalm – men derimod et ord, der i den pågældende optegnelse ved Gunhild Nielsen (Institut for Dansk Dialektforskning) var noteret med lydformerne *lå·neη*, *lå·nəη*, *lå·nəm*, ¹*lå·neη* og ¹*lå·nəm* (de to sidste former med musikalsk accent). Dengang havde jeg ikke tid at søge en forklaring på dette ords oprindelse; men nu vil jeg gerne tage sagen op igen.

Ordet *lå·nəη* betegner »kun det bedste og stiveste af rughalmen, den der blev brugt til (f.eks.) at lægge i sengene«, anføres det i den nævnte optegnelse. Den allerbedste del blev gjort meget fint i stand: den blev »knaget« (dvs. redt, heglet) på en »knagekam« (langhalmskam), derpå bundet i pæne knipper og brugt til tækning. Ud over disse to formål kunne *lå·nəη* anvendes dels ved ølbrygning, nemlig som filtreringslag i bunden af bryggekarret, dels som bånd til halmknipper.

I en anden Rømø-optegnelse ved Anders Bjerrum (ligeledes Institut for Dansk Dialektforskning) anføres ordet med lydformerne *lå·nəm* og ¹*lå·neη*. Ordet betegner også her langhalm; men det oplyses, at denne sjældent bruges som tækkehalm længere, derimod til sandflugtsdæmpning ved tilplantning af havdiger yderst mod vandet. Dette foregår ved, at man stikker stråbundter ned i gravede huller i sandet, så der rager 25-30 cm strå op over overfladen; bundterne sættes med ca. 1/2 meters afstand i rækker for at holde på sandet. Når der er føget så meget sand sammen, at bundterne dækkes, sætter man et nyt hold strå-

bundter ovenpå; sådan fortsættes, indtil sandvolden er så høj, at der kan plantes »helm« (dvs. hjelme) til at holde på sandet.

I trykte kilder foreligger ordet optegnet fra Rømø i formerne: *låning* (Budstikken 1959 s.62), *lonung* (Mågen 1954 s.37), *låmen* (Thade Petersen: Rømø (1979) s.124). De to første af disse former svarer til *-nen*, *-næn* formerne ovenfor, mens den sidstnævnte kan være en omdannelse af en *-nəm* form. Også i disse tre kilder er ordets betydning langhalm, især tækkehalm.

Uden for Rømø er ordet afhjemlet flere steder i det vestsønderjyske sprogområde (se kortet s.56), men ikke i betydningen langhalm, taghalm. Betydningen i de øvrige belæg er først og fremmest: dige, vold, der anlægges ud i (Vade)havet. Dette gælder Højer sogn, jf. en optegnelse ved Peter Saxild ca. 1848:

»*Laaninger* ... kaldes de lange volde, der bygges fra det yderste Fastland i Marskegnene, for at Klæget, som bundfældes ved Ebbe-tiden, desto lettere kan befæste sig derved, og Land vindes. De bliver bedækkede med Græstørv (Sadder) saa tæt og glat, at Floden [= højvandet] ingensteder kan finde en Sprække til at begynde deres Destruction.«

Fra Højer sogn er ordet også afhjemlet i Trap: Danmark, X (1966): ved landegrænsen går en nyanlagt *låning* ud i Vadehavet, oplyses det (s.614). Endvidere optræder ordet som vejnavn under Højer post-distrikt.

Til sikring af låningernes overflade kunne man imidlertid i stedet for græstørv anvende halm eller »stråfletning«, som det ses i beskrivelsen af marskegnene i Ed. Erslev: Den danske Stat (1855-57), s.100f.:

»Paa de Dele af Vaderne, som ligge nærvæd Kysten, opkaster Marskboen smaae Volde, *Laninger*, der i Bunden bestaae af Faschiner, Pæle og Leer, og paa Overfladen beklædes med Straafletning. Paa Grund af den store Fugtighed holde disse Straafletninger kun en kort tid, og maa fornyes 2 Gange om Aaret. Ved disse Laninger brydes Bølgenes Kraft ... [og] den saaledes fremkaldte større Rolighed bevirker en stærkere Tilsligning [dvs. dannelse og fastholdelse af slik, dynd]«.

Fra Mandø nævnes *låningsvejen* flere steder i Mandø-Posten VI (1978ff., f.eks. s.27 og 180) som en bedre sikret afløser for den gamle ebbevej mellem Mandø og fastlandet. Ligesom i Trap-oplysningen fra

Højer er der formentlig tale om en nyere låning, idet det anføres, at vandbygningsvæsenet og jordlovsudvalget i fællesskab byggede »denne låningsvej eller vandskelsdæmning, der rent forsøgsvis skulle give oplysning om vadehavets gøren og laden, om tilsligningsforhold og det modsatte, erosionen« (s.180).

Oplysninger svarende til Saxilds og Erslevs ovf. anføres fra Brarup sogn, syd for den nuværende dansk-tyske grænse, i en optegnelse ved KJ.Lyngby i 1859: »*lā·nəη* = Jord bedækket med Tag (Korntag) uden for Havdiget.« Her siges ikke direkte, at digets overflade tildækkes, men måske betyder »uden for diget« blot: nederste del på havsiden af diget; i så fald afspejler Lyngbys oplysning samme eller lignende praksis som i de foregående oplysninger. At Lyngby omtaler taghalm som materiale, stemmer fint overens med de hos Erslev nævnte »stråfletninger«: hertil vil lang, stiv halm som taghalm være særdeles egnet.

I Brede sogn nord for Tønder findes marknavne som: *Laanum*, *Laanon*, *Lonon* og lign. fra 16-1700-tallet i forbindelser som Laanon Tegt (tægt = del af mark); *Laaning* fra 1912, jf. Danmarks Stednavne, III s.422. Også her kan muligvis være tale om *Laaning* i betydningen 'taghalm'; tilsvarende gælder *Laaning* i Roager sogn syd for Ribe. Disse marknavne er på grund af deres noget usikre tolkning markeret med spørgsmålstegn ved signaturen på kortet.

Med Lyngbys definition af ordet ovf. er formentlig givet nøglen til forklaring af *låning*'s rømske betydning: hvis ordet oprindeligt betød 'dige, vold', kan der være sket en glidning i betydningen til '(dige)jord med taghalm' og videre til 'taghalm' alene.

At 'dige, vold' er den oprindelige betydning, støttes af, at *låning* i frisisk har netop denne betydning. Dette ses af de nordfrisiske ordbøger¹, hvor der nævnes flg. former (her anført i grov lydskrift): *Laaning* (*lā·nəη*) = opkastet, smal dæmning med henblik på landvinding i Vadehavet (Sild); *laning* [med langt a], *laanang* = lille dige på vaderne, bygget for at fremme ophobning af slikmasse, undertiden dækket med

1 De benyttede ordbøger: Boy P. Möller: *Sölring Uurterbok / Wörterbuch der Sylter Mundart* (1915); Chr.Johansen: *Die Nordfriesische Sprache der Föhringer und Amrumer Mundart* (1862); J.Schmidt-Petersen: *Wörterbuch der Nordfriesischen Sprache nach der Mundart von Föhr und Amrum* (1912); P.Jensen: *Wörterbuch der nordfriesischen Sprache der Wiedingharde* (1927).

halmfletværk (Føhr, Amrum); *låning* = (græstørvs)høfde, til fremme af tilslikning (Viding hrd., lige syd for den dansk-tyske grænse). Også i Mensing: Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch, III (1931) anføres ordet som frisisk: *Lahnung* (*lâ·nun*) = smal dæmning af jord- og »buskværk«, der fra stranden bygges ud i havet for at fremme tilslikningen (Eiderstedt, Husum og Pellworm). Udbredelsen af ordet i det nordfrisiske område er også indtegnet på kortet.

Lahnung har i højtysk betydningen 'høfde', men i Grimm: Deutsches Wörterbuch, VI (1885) anføres det vedr. det slesvig-holstenske digebyggeri som en sideform til *Lahne*, begge ord med betydningen 'dæmning (af jord), evt. beklædt med grene mv. [Busch] eller halm'. Ordets kerne kan spores videre tilbage til middelalderhollandsk *Lane*, der betyder 'vej', især 'allé' og 'vej mellem kornmarker', men også 'vej på grunde uden for diget'. Det længste, man kan følge sporet tilbage, er til oldfrisisk (former som *lana*, *laen*) og angelsaksisk (formerne *lanu*, *lane*). Dette ord er indgået i oldengelsk og findes i nutidsengelsk som *lane* (*lein*) = smal vej (mv.). Tilsvarende har *Lahn* (*lâ·n*) ifølge Mensing betydningen '(smal) markvej' i det vestlige Slesvig (Eiderstedt og Halligerne).

Tilbage står at nævne, at der til den tidligere nævnte *lâ·nâm*-form fra Rømø findes nordfrisiske paralleller på Føhr og Amrum: *Laanam*, *lonem* [med langt o] = (kæmmet, glat) langhalm, jf. kortet. Om disse former er indlånt til Rømø, eller om der foreligger en parallel lyd- og betydningsudvikling, lader sig næppe afgøre.

Konklusionen synes at være, at *låning* er et frisisk ord for 'dige, vold, evt. beklædt med halm', som er indlånt i vestsønderjysk – og som dernæst på Rømø (også i sideformen *lâ·nâm*) og muligvis enkelte steder på fastlandet har overtaget betydningen 'taghalm, langhalm' i almindelighed, uden mindelser om relationen til 'dige'. Med oplysningen hos Bjerrum ovenfor om, at *låning* (= taghalm) bruges i digesikringen, er for så vidt ringen sluttet: også på Rømø bruges ordet nu (igen) i forbindelse med digebygning.